

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

**ЖУРНАЛІСТСЬКІ РОЗСЛІДУВАННЯ:
ДЕФІНІЦІЯ, ТЕМАТИКА, ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконав: студент IV курсу 461 групи

Спеціальності 061 Журналістика
Освітньо-професійної (наукової)
програми Журналістика

Риженко Костянтин Олександрович

Керівник: доктор філологічних наук,
професор, Різун Володимир
Володимирович

Рецензент: кандидат наук із соціальних
комунікацій, доцент, Орлова Наталя
Василівна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Жанрова природа журналістського розслідування	6
1.1. Історіографія дослідження	6
1.2. Історія жанру	10
1.3. Поняття «журналістське розслідування»	15
РОЗДІЛ 2. Аналіз технології проведення журналістського розслідування	21
2.1. «Війна і бізнес. Як друзі Порошенка контролюють мільярдні замовлення Укроборонпрому» (інтернет-видання «Українська правда»)	21
2.2. «Херсонський виконком створив “варто-поліцію”?» (сайт «Депутати Херсонські»)	27
ВИСНОВКИ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні журналістське розслідування є одним з найпопулярніших, найрейтинговіших, найнебезпечнішим та найдорожчим із жанрів журналістики. Божена Кецмур у статті «Специфіка журналістського розслідування у друкованих ЗМІ» справедливо зазначає: «Журналістське розслідування – особливий жанр, який водночас є складним та найефективнішим методом роботи ЗМІ в подоланні актуальних проблем суспільства – корупції, зловживань чиновників, злочинності, інших порушень законодавства, які деформують політичний, господарський та суспільний порядок» [17].

«Кожний якісний текст, який публікується в результаті довготривалого процесу розслідування, є реалізацією суспільної місії ЗМІ. Журналіст-розслідувач публічно викриває шкідливі для суспільства дії та ініціює дискусії на тему можливих позитивних перетворень. У сучасних умовах суспільство очікує від журналістів не стільки констатації фактів у вигляді коротких інформаційних повідомлень, скільки встановлення причин проблеми та прогнозування можливих шляхів її вирішення. Тому працівник ЗМІ, який проводить розслідування, має відчувати велику відповідальність щодо достовірності поданих фактів, інформації, джерел, має бути надзвичайно ретельним та об'єктивним» [17].

Журналістське розслідування привертало увагу українських і зарубіжних дослідників. Нині написано чимало підручників, посібників, статей з цієї теми: Д. Уллмен «Журналістські розслідування: сучасні методи і техніка», О. Глушко «Журналістське розслідування: історія, теорія, практика», О. Тертичний «Розслідувальна журналістика», Ю.

Шум «Журналистское расследование: от теории к практике», Н. Нікітіна «Специфіка журналістського розслідування: основи жанру й методу», С. Сірачук «Журналістське розслідування як метод збору інформації», Б. Кецмур «Специфіка журналістського розслідування у друкованих ЗМІ», А. Іващук «Трансформація жанрів і проблема їхньої ідентифікації в теорії та журналістській практиці» та інші.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю актуалізації знань про історію, жанрову природу, етичні аспекти сучасної розслідувальної журналістики, а також аналізом дотримання загальної методики підготовки і проведення розслідування журналістами всеукраїнських та регіональних онлайн-видань.

Мета роботи - розглянути історію зародження і розвитку жанру розслідування в українській журналістиці, проаналізувати природу і технологію проведення сучасного журналістського розслідування.

У зв'язку з цим необхідно вирішити такі **завдання**:

- а) розглянути історіографію дослідження;
- б) вивчити історію становлення жанру;
- в) визначити поняття «журналістське розслідування», ;
- г) проаналізувати технологію проведення журналістського розслідування на прикладі публікацій інтернет-видання «Українська правда», сайту «Депутати Херсонські»;
- г) зробити відповідні висновки.

Об'єкт дослідження – журналістське розслідування як жанр сучасної журналістики.

Предмет дослідження – еволюційні, жанрові, методичні аспекти жанру журналістського розслідування.

Джерельною базою наукової роботи слугували тексти в жанрі журналістського розслідування Олексія Братуцака «Війна і бізнес. Як друзі Порошенка контролюють мільярдні замовлення Укроборонпрому» («Українська правда», 01.12.2016 р.) та публікація «Херсонський

виконком створив “варто-поліцію”?» (сайт «Депутати Херсонські», 16.04.2020 р.).

Методи дослідження. Основними методами наукової розвідки були: теоретичний аналіз наукової літератури, лінгвістичне спостереження, порівняння, узагальнення, систематизація, метод аналізу, що дало змогу скласти чітке уявлення про жанрові особливості журналістського розслідування, методика і технологію його проведення українськими журналістами.

Практичне значення одержаних результатів. Аналіз технології проведення журналістського розслідування стане в нагоді під час вивчення дисциплін «Журналістське розслідування», «Медійні жанри», «Журналістський фах», «Теорія і методика журналістської творчості». Застереження, висловлені в роботі, сприятимуть опануванню власної методики проведення журналістського розслідування

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (загальна кількість – 35 позицій).

РОЗДІЛ 1

ЖАНРОВА ПРИРОДА ЖУРНАЛІСТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Історіографія дослідження

З позицій академічної журналістської спільноти журналістське розслідування розцінюють як жанр, що поки не має виразних національних рис. Грунтовних монографічних наукових праць, присвячених аналізу опублікованих і переданих в ефір журналістських розслідувань, в українських дослідників ще небагато.

Найбільше літератури, написаної про журналістське розслідування, видано в Сполучених штатах Америки, де цей жанр існує найдовше, відповідно, там теоретична його база розроблена найкраще. Із перекладних праць це монографія американського дослідника Джона Уллмена «Журналістські розслідування: сучасні методи і техніка» (1998). Саме ця робота з'явилася в пострадянській Україні однією з перших і в російськомовному перекладі потрапила до українських студентів і викладачів.

Базовими книгами на сьогодні з журналістського розслідування є навчальний посібник доцента Київського Шевченкового університету Олександра Глушка «Журналістське розслідування: історія, теорія, практика» (2006), «Розслідувальна журналістика» (2002) визнаного московського журналістикознавця Олександра Тертичного та петербурзької дослідниці Юлії Шум «Журналистское расследование: от теории к практике» (2002). Етичний аспект зазначеної проблеми проаналізовано в колективній праці Валерія Іванова та Володимира Сердюка «Журналістська етика».

У статті Н. Нікітіної «Специфіка журналістського розслідування: основи жанру й методу» проаналізовано основні аспекти роботи над

створенням матеріалу [23]. Дослідниця справедливо наголошує: «У науковій практиці поняття «журналістське розслідування» розглядається у двох аспектах: як жанр та як метод. Серед усього спектру жанрів саме журналістське розслідування є найскладнішим. Професійність журналіста-дослідника набувається тяжкою працею у названій царині та нескінченними роками досвіду» [23].

С. Сірачук у статті «Журналістське розслідування як метод збору інформації» розглядає це поняття з методичного аспекту. Вона зауважує: «Розслідування – це найскладніший журналістський жанр, який грає на всіх регістрах сприйняття: на аналітичному і на емоційному. Він об'єднує в собі елементи інтерв'ю, портрета, репортажу, хроніки, аналізу, синтезу. Завдання розслідування – захопити читача унікальною заплутаною ситуацією, а потім пояснити, що ж насправді криється за нею» [26]. Викликає зацікавлення аналіз технології проведення розслідування на прикладі телевізійної програми «Ключовий момент» [26].

Праця Б. Кецмур «Специфіка журналістського розслідування у друкованих ЗМІ» є спробою «дослідити специфіку журналістського розслідування у сучасній пресі на прикладах публікацій у газетах України та Польщі. Зокрема, проаналізовано стилістичні прийоми та жанрові форми викривальних розслідувань» [17].

У публікації «Журналістські розслідування – ознака вільного суспільства», опублікованої на сайті Української гельсінської спілки з прав людини, йдеться про досвід польського журналіста-розслідувача Марціна Войцеховського [13].

Він зазначає: «Журналістські розслідування є можливими тільки в умовах свободи слова й плюралізму. У комуністичні часи у польській журналістиці цього жанру просто не було й не могло бути. Хоча у пресі були публікації викривального й гостро суспільного характеру, у яких часом журналісти провадили якесь розслідування. Але, мені здається, що то не те, що ми нині маємо на увазі під означенням журналістське

розслідування» [13].

А. Іващук у статті «Трансформація жанрів і проблема їхньої ідентифікації в теорії та журналістській практиці» на основі праць українських та зарубіжних журналістикознавців аналізує трансформаційні процеси в аналітичних жанрах, зокрема і в жанрі журналістського розслідування [15].

Вона констатує: «...інвестигативна журналістика, або журналістика розслідування, – метод ефективного отримання фактичного матеріалу репортером або групою творчих працівників для подальшої реалізації його у викладі переважно репортажу або розширеної аналітичної статті з яскраво вираженими репортажними елементами, вставками у вигляді інтерв'ю, монологічного чи діалогічного характеру. Кінцева мета будь-якого матеріалу, написаного методом інвестигативної журналістики, полягає в досягненні істини стосовно того, що реально трапилося в об'єктивній реальності» [15].

Л. Мочарська у статті «Розслідувальна публіцистика в Україні: становлення, мовностилістичні особливості» досліджує контент провідних українських видань 1990-2003 рр. щодо використання авторами жанру журналістського розслідування, зокрема акцентує на мовностилістичних характеристиках таких публікацій.

У результаті аналізу вона встановила, що «у процесі спостереження за еволюцією жанру зафіксовано урізноманітнення засобів лексичної виразності, що зумовлено зміною специфіки жанру, зростанням його емоційного складника, зміщенням орієнтирів від авторських роздумів-констатацій на початку 90-х рр. до висловлення свого спротиву сьогодні. ... як наприкінці минулого століття, так і нині найчастіше використовуваними засобами стилістичної та синтаксичної виразності є риторичне запитання та асиндетон. ... мовлення розслідувальної публіцистики розвивалося від своєрідної обережної дидактики до гострої інвективи, для якої характерні інтертекстуальні прийоми, алегоричність

та афористичне мислення автора» [22].

Відзначимо, що журналісти-практики об'єднуються для викладу власного досвіду роботи в сфері розслідувальної журналістики у друкованих науково-популярних виданнях. Серед таких праць привертає увагу «Посібник з журналістських розслідувань. Теорія та практика» колективу журналістів Беати Бель, Олександра Бурмагіна, Томаша Патора та Олега Хоменка [1].

У ньому «вміщені теоретичні та практичні рекомендації журналістам-розслідувачам щодо їхньої роботи. Презентовано правові засади роботи журналістів-розслідувачів, практичні рекомендації щодо планування журналістського розслідування, роботи з джерелами інформації і методам її збору. Також представлено можливості, які перед журналістами-розслідувачами відкривають нові медіа» [1].

Окремим джерелом набуття не стільки базової академічної інформації про журналістське розслідування, скільки опанування навичок реальної роботи в цьому напрямку, є численні тренінги, семінари, онлайн-курси з інвестигативної журналістики. Одним із найпопулярніших є онлайн курс з основ журналістського розслідування на спеціалізованому інтернет-виданні для медійників «Детектормедіа» (розділ «Відеотека») [12].

Отже, українськими та зарубіжними дослідниками в галузі соціальних комунікацій природа журналістського розслідування вивчена достатньо повно. Неоціненним джерелом для студента спеціальності «Журналістика», розслідувача-початківця є передусім онлайн-курси, тренінгові програми, записи уроків з журналістського розслідування від відомих і успішних практиків.

Водночас у царині журналістського розслідування відкривається доволі вдале поле. Журналістські розслідування є досить поширеною темою кваліфікаційних робіт, об'єктом аналізу яких є українські засоби масової комунікації. Підсумкові студентські роботи вже в найближчому

майбутньому мають шанс перерости у глибокі й ґрунтовні дослідження, оскільки тема їх є досить перспективною.

1.2. Історія жанру

Розслідування як жанр виникло й розвивалося в кожній країні по-різному, в різний час і спосіб.

США. Наприклад, у Сполучених штатах Америки, де теорія журналістики є однією з найбільш розроблених у світі, в силу того, що там виникли перші потужні медійні комплекси, журналістське розслідування почало бурхливий розвиток вже наприкінці XIX століття.

До найперших американських розслідувань відносять спробу Бенджаміна Харріса у створеній ним газеті «Publick Occurrences Both Foreign and Domestick» («Іноземні та місцеві суспільні події») 1690 року описати тортури індіанців над французами. Б. Харріс розслідував причини жорсткого вбивства європейців, що увійшло в історію як своєрідне Гуантанамо.

Ще одна відома спроба жанру – 1735 року, коли Пітер Зінгер розкрив корупцію в оточенні британського губернатора. Відбувся гучний процес, який дав підстави пізніше охороняти право на публікацію матеріалів, навіть якщо вони шкодять іміджу влади.

Серед першовідкривачів жанру журналістського розслідування називають Семюела Клеменса – Марка Твена (1835-1910), який починав свою кар'єру як журналіст. Він уже у 27 років став професійним репортером, дописував у газети «Territorial enterprise», «Morning Call». Його матеріали містили елементи розслідувальної журналістики.

В історію інvestigативної журналістики увійшов Вотергейтський скандал у США 1972-1974 рр., що закінчився гучною «відставкою Президента країни Річарда Ніксона, єдиною в історії США» [5]. Вирішальну роль у цьому відіграли публікації журналістів американської

газети «Вашингтон Пост» Боба Вудворда і Карла Бернстайна. Розслідування тривало 2 роки.

Вотергейтська справа почалася у червні 1972 року, коли група злочинців, ймовірно пов'язаних з адміністрацією чинного на той момент Президента США Річарда Ніксона, проникла в штаб його опонента – кандидата від демократів Джорджа Макговерна, який знаходився у вашингтонському готелі «Вотергейт». Вони викрали важливі документи, що зашкодило Макговерну виграти вибори. Ніксона обрали на другий термін.

Справу, пов'язану із документами, що зникли зі штабу демократів у готелі «Вотергейт», і переобранням Річарда Ніксона, почали розслідувати кілька американських журналістів, проте лише Бобу Вудворду і Карлу Бернстайну із «Вашингтон Пост» вдалося завершити її успішно. Інші репортери здалися під тиском адміністрації Президента США.

Вотергейтська справа стала настільки резонансною, що книжки і фільми, написані і відзняті за її мотивами, вважаються своєрідними посібниками з журналістського розслідування. Це: книжка «Всі президентські люди» журналістів газети «Вашингтон Пост» Боба Вудворда і Карла Бернстайна; книжка Робетра Воррена «Всі королівські люди» (1946), яка 1947 р. одержала Пулітцерівську премію і була втілена у двох фільмах (1949 і 2006 рр.).

Основний результат цього розслідування такий: унаслідок Вотергейтського скандалу преса набула статусу «четвертої влади», оскільки журналісти за допомогою успішно проведеного журналістського розслідування домоглися відставки президента.

Дослідники вважають, що саме в США журналістське розслідування існує в чистому вигляді вже більше століття. Сьогодні воно набуває нових форм і можливостей, пов'язаних із технологічною добою. Виділяють напрям – теоретичний та практичний, – який називається

«комп'ютеризоване журналістське розслідування» («computer-assisted journalism investigation»).

Великобританія. Дослідники Британії виокремлюють журналістське розслідування як жанр з середини ХІХ століття, коли взагалі відбувається становлення жанровою системи. Розквіт жанру припав на 1960-1980 роки, коли він набув нового статусу на каналі Public Service Broadcasting.

В інших країнах розвиток розслідування відбувається своїм шляхом, відмінним від Британії та США, і не таким швидким.

Польща. У Польщі журналістське розслідування стало відомим жанром після 1989 року, коли постали вільні та незалежні медіа, і комуністи більше на них не впливали. Першопроходцем у розслідуваннях була «Gazeta Wyborcza», де з'явилися перші скандальні публікації:

- про аферу з головнокомандувачем поліції Смоляркем та хабарництвом в 1993 році;
- про відпочинок Олександра Кваснеєвського з агентом російської розвідки (Zysie, 1997);
- про вимагання хабара віце-міністром оборони (Rzeczpospolita, 2001) – в суді вирішення не знайшла, але коштувала правій партії перебування при владі тощо.

З усього вищенаведеного робимо висновок: у західних країнах журналістське розслідування мало від століття до кількох десятиліть на розвиток методології, технологій, жанрової системи тощо. Також за цей час вироблялася система реакцій на розслідування і вимог до нього з боку читачів і глядачів.

Україна. Український дослідник Олександр Глушко виводить історію журналістського розслідування від кінця ХІХ – початку ХХ століття, вбачаючи елементи розслідування в аналітичній публіцистиці:

- Іван Франко (аналізував причини зубожіння галицького села та безправне становище людей);

- Михайло Коцюбинський (писав про свободу слова);
- Гліба Успенський (розглядав причини розладу селянської общини);
- Михайло Павлик (його стаття «Нужда в Галичині» ледь не перешкодила виходу журналу «Народ», а стаття «Події в Юзівці» взагалі спричинила до конфіскацій тиражу газети «Громадська думка»);
- В'ячеслава Липинського, Миколу Хвильового, Володимира Винниченка, Євгена Маланюка та інших.

Українська журналістика у часи СРСР пропагувала радянський спосіб життя, висвітлювала переваги планової економіки, розповідала про передовиків змагань, моральне виховання населення, тобто намагалася в основному подавати позитивну інформацію про комуністичне керівництво і увесь радянський лад. А негатив частіше за все виглядав як критичні зауваження з приводу «окремих недоліків».

Роль журналіста навіть у матеріалах, які висвітлювали рішення судів з резонансних злочинів, зводилася до викладу, але аж ніяк не до розслідування.

Така ситуація не означає абсолютну відсутність розслідувальних публікацій, проте жанр був позбавлений розвитку, оскільки не викривали зловживання на рівні уряду та комуністичної партії. Час від часу траплялися публіцистичні та аналітичні статті з елементами розслідування на національні теми.

Тривалий час поняття «журналістське розслідування» у вітчизняній пресі і в науці про журналістику сприймалося як синонім журналістського дослідження дійсності. І в цьому плані воно позначало собою збирання матеріалу про різні проблемні питання, його аналіз.

Лише з початком перебудови 1985 року до ужитку вітчизняної журналістики увійшло те розуміння журналістського розслідування, яке на Заході вже позначало жанр журналістських публікацій.

З 1991 року українські медіа стали вільними, у країні почалася відносна свобода слова. Це був час появи окремих публікацій з журналістського розслідування, окремих епізодичних сюжетів на телебаченні, наприклад, регіональних програм Ольги Герасим'юк.

З часом поширення Інтернету (започаткування у 2000 році Георгієм Гонгадзе та Оленою Притулою першого інтернет-видання «Українська правда» та інших ресурсів) дозволило журналістам публікувати перші резонансні розслідування, що розкривали корупцію в оточенні тодішнього Президента України Леоніда Кучми.

Навесні 2004 року на «5 каналі» відкривається перша регулярна телевізійна програма журналістських розслідувань із Володимиром Ар'євим «Закрита зона».

Останнє десятиліття спостерігаємо бум телевізійних журналістських розслідувань, фіксуємо чимало його жанрових різновидів: «Правила життя» (СТБ) – соціальні розслідування, захист прав українського споживача; «Аферисти в мережах» (Новий канал) – викриття шахраїв у дуже тонкій і екстремальній сфері – сфері кохання; «Жди мене. Україна» (Інтер) – соціальна передача для тих, хто хоче знайти своїх друзів, рідних, коханих в Україні або за межами держави; «Знак якості» (Інтер) – соціальні розслідування; автори програми дають практичні поради, як підвищити якість власного життя; «Знак оклику» (ТВі) – соціальні розслідування; «У пошуках істини» (МЕГА) – розслідування щодо певних історичних подій та особистостей; «Гроші» (1+1) – журналістські розслідування корупції у сфері фінансів в Україні та світі; «Секретні матеріали» (1+1) – журналістські розслідування на актуальні теми, які раніше були під грифом «цілком таємно».

Нині майже кожен телеканал має свій проєкт. Це «Гроші» (1+1), «Слідство. Інфо» (до 2018 р. спільний проєкт UA : Першого Національного та «Громадського телебачення», сьогодні – власний проєкт на YouTube), «Схеми: корупція в деталях» (спільний проєкт

Української служби Радіо Свобода та UA : Першого Національного), Bihus.Info (проект українського журналіста Дениса Бігуса на YouTube) тощо.

Чимало українських журналістів зробили собі кар'єру, працюючи в жанрі журналістського розслідування. Це Артем Шевченко, В'ячеслав Гармаш, Жан Новосельцев, Володимир Ар'єв, Дмитро Гнап, Денис Бігус, Єгор Соколов, Олексій Кутєпов, Наталія Седлецька, Сергій Лещенко та багато інших.

Відмінності розвитку журналістського розслідування в різних країнах все ж не виключає спільних рис. Відтак ми можемо говорити про журналістського розслідування як жанр, що має власні специфічні риси і посідає чільне місце в системі журналістської жанрології.

1.3. Поняття «журналістське розслідування»

Термін «журналістське розслідування» в науці про соціальні комунікації та медійній практиці вживається в двох значеннях: як метод дослідження журналістом дійсності (заснований на вивченні журналістом численних джерел, ретельному їх аналізі, пошуку прихованої інформації з метою оприлюднення відомостей, що становлять суспільний інтерес; метод використовують для отримання інформації, що приховується від суспільства з різних причин) і як жанр аналітики.

У науці і журналістській практиці на сьогодні відсутнє чітке визначення цього жанру. Розглянемо трактування різних дослідників.

Олександр Глушко у статті «“Вищий пілотаж” журналістики» подає свою дефініцію: «Журналістське розслідування – жанр аналітичної публіцистики, мета якого виявити потаємні пружини гострих суспільних (економічних, політичних, соціальних, моральних, екологічних) проблем, справжні причини існування яких старанно приховуються від широкої громадськості владними, політичними та іншими впливовими колами. Факти, вчинки і поведінка людей, колізії, що виникають між ними, є

складниками, на підставі яких журналіст вибудовує власну концепцію досліджуваного явища, його природи та умов існування. За формою реалізації авторського задуму журналістське розслідування – складний, синтетичний жанр, у друкованому чи електронному варіантах якого можуть бути використані елементи проблемної статті, памфлету, нарису, фейлетону, репортажу, інтерв'ю, звіту, рецензії, а також фінансові документи, ділове листування, постанови, протоколи, угоди, архівні, статистичні дані тощо.

Головним принципом у роботі журналіста, який проводить розслідування, є гласність, створення відповідної атмосфери, громадської думки з приводу тих чи тих антисупільних явищ, що виключало б їхнє повторення у майбутньому. Для здійснення цієї мети в журналістському розслідуванні використовується весь арсенал літературно-публіцистичних засобів і стилістичних прийомів, які стимулювали б розумову енергію та впливали на емоції людей, викликаючи в них відповідну реакцію на скоєне» [6].

На нашу думку, дефініція О. Глушка переобтяжена і складна для сприйняття.

Російський дослідник *Олександр Тертичний* подає таке визначення: «У загальному плані мета серйозного, соціально важливого журналістського розслідування може бути визначена так: робити явною ту інформацію, яка необхідна, життєво важлива для народу, але від нього приховується; боротися зі зловживаннями сильних світу цього; протистояти беззаконню, щоб змінювалося на краще все суспільство» [29, с. 102]. Учений у визначенні не трактує власне поняття, а міркує про мету розслідування.

Класичним вважають дефініцію *Роберта Гріна*, редактора видання «News day», яку подає у своїй праці американський дослідник *Джон Уллмен*: «Це журналістський матеріал, побудований, як правило, на

власній роботі й ініціативі журналіста, на важливу тему, яку окремі особи та організації хотіли б залишити в таємниці» [31, с. 12].

I. Михайлин пропонує таку дефініцію: «Журналістське розслідування – метод збирання інформації, яку особи чи установа прагнуть приховати від оприлюднення, та жанр, у якому зібрану інформацію висвітлюють» [11, с. 86].

За роботу дефініцію використовуємо таке визначення цього жанру: *Журналістське розслідування – жанр аналітичної журналістики, предметом якого є розкриття резонансного явища з обов'язковим гостовикривальним фактологічним викладом та переконливою аргументацією.*

Говорячи про *специфічну природу жанру*, завжди покликаються на *Роберта Гріна*, який виділив *три основні елементи*:

- «журналіст проводить розслідування, яке не проводив хтось інший;
- тема матеріалу досить важлива для читача чи телеглядача;
- інші намагаються приховати порушені в розслідуванні факти від громадськості» [31, с. 12].

Що є предметом класичного журналістського розслідування? Його можна представити так. *Предмет*:

- найбільш «кричуще» негативне явище (злочин): кримінал (убивства, крадіжки, зґвалтування тощо);
- корупція (в органах законодавчої, виконавчої, судової гілок влади тощо);
- незаконні бізнес-схеми тощо.

Мета журналістського розслідування:

- визначити «корінь зла»;
- виявити приховані причини негативного явища;
- покарати винуватців;

- викоринити це явище.

Питання, на які шукає відповідь журналіст-розслідувач:

- чому це сталося?
- як це сталося? (відповідь на це питання займає левову частку часу (в процесі роботи журналіста) і місця (в публікації))
- глибше досліджує питання хто?

Узагальнюючи праці дослідників з журналістського розслідування, можна визначити такі *специфічні ознаки жанру*:

- використання елементів усіх інформаційних жанрів (замітки, хроніки, інтерв'ю, репортажу);
- використання елементів аналітичних (статті, коментарю) та публіцистичних (нарис) жанрів;
- використання всього арсеналу емпіричних, теоретичних, художніх методів (інтерв'ю, спостереження, вивчення документів, аналіз, синтез, індукція, дедукція, гіпотетичний, історичний);
- подібність до детективу (композиційно напружений сюжет, прийоми роботи слідчого, метод зміни професії) журналістський твір будується за схемою детективу: напружений сюжет, інтрига; автор мовби веде читача за собою потаємними, часом ризикованими стежками розслідування здебільшого складних, гострих колізій, розкриваючи таким чином лабораторію своєї роботи);
- спорідненість з науковим дослідженням (скрупульозність вивчення фактів, зв'язків явищ);
- конфіденційність джерел;
- наочне відображення процесу розслідування.

Особистісні якості журналіста - один із найголовніших чинників для успішної роботи в жанрі журналістського розслідування. До журналіста-розслідувальника висуваються такі вимоги:

- бути компетентним у сфері, проблеми якої стали предметом розслідування;
- аналітичний склад розуму (вміння поєднувати логічно вмотивовані умовиводи й емоційно-образне осмислення фактів, подій, характерів, вчинків людей);
- критичність мислення (нічого не приймати «на віру»);
- володіння мовностилістичним інструментарієм для увиразнення і поглиблення думки;
- знати законодавчу базу країни, усталені порядки, норми, правила;
- особисті контакти і зв'язки;
- авторитет серед аудиторії та колег;
- виняткова працездатність і наполегливість;
- гуманізм, активна громадянська позиція;
- мужність (трагічна доля Бориса Дерев'янка, Георгія Гонгадзе, Ігоря Александрова).

Про природу цього жанру влучно висловився О. Глушко: «Журналістське розслідування для працівника пера, мікрофона і є тією творчою вершиною, яка може підкоритися лише майстрові. Не випадково відомий американський журналіст і дослідник преси Джон Уллмен афористично характеризує цей складний і захопливий жанр як "зоряну журналістику". Хто оволодів ним – склав найважчий іспит на звання публіциста-аналітика. Тож цілком логічно, що журналістське розслідування називають і жанром публіцистичного детективу. Існує ще й такий термін: "журналістика обурення", в якому мов би закодована позиція автора, його ставлення до розслідуваних фактів і явищ.

Весь цей образний ряд свідчить, що ми маємо справу з особливим, непересічним жанром публіцистики, потенційні можливості якого привертають до нього увагу і досвідчених практиків-журналістів, і відомих дослідників мас-медіа» [6].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. «Війна і бізнес. Як друзі Порошенка контролюють мільярдні замовлення Укроборонпрому» (інтернет-видання «Українська правда»)

Інтернет-видання «Українська правда» засновано 20 років тому, у 2000 р. журналістами Георгієм Гонгадзе і Оленою Притулою [30]. Воно відоме журналістськими розслідуваннями гучних політичних та економічних злочинів.

Матеріал «Війна і бізнес. Як друзі Порошенка контролюють мільярдні замовлення Укроборонпрому» – журналістське розслідування. Автор – *Олексій Братушак*. Опубліковано на сайті «Української правди» у четвер, 1 грудня 2016 р. Кількість переглядів: 109 844 [2].

Тема: корупція на стратегічному підприємстві з постачання військової техніки, закупівлями для української армії Укроборонпрому у період збройної агресії РФ проти України.

Структура матеріалу. Текст розслідування великий за обсягом, і тому автор його поділив на дві частини.

Частина 1 композиційно складається із розповідного *заголовка*, в якому висвітлюється *основний конфлікт*: війна є бізнесом для друзів президента Петра Порошенка.

У *ліді* автор вводить *читача в тему розслідування*: «На параді до 25-ї річниці Незалежності українці, за словами Петра Порошенка, побачили нову армію, техніку для якої купили або відновили за рахунок платників податків. У цей день Хрещатиком пройшли танки "Булат", бронемашини "Кугуар" та "Дозор-Б", гаубиці "Гвоздика" та "Мста-С",

ракетні комплекси "Точка-У" та "С-300"» [2]. Далі журналіст говорить про низку корупційних скандалів із закупівлею техніки для сил АТО, про кадрові перестановки в уряді і в відомстві. Наприкінці ліду – проблемне питання, на яке намагається дати відповідь його журналістське розслідування: «кого саме під "ми" та "наші" мав на увазі Порошенко: українців чи своїх бізнес-партнерів у владі?» [2].

Далі автор виділяє *тематичний блок «Кадри»*, який власне і становить основний текст першої частини розслідування. На початку він досліджує *передісторію корупційного скандалу*: «Донедавна в оборонці існував певний статус-кво. Сфери впливу були поділені між секретарем РНБО Олександром Турчиновим та Петром Порошенком» [2]. Автор називає людину-наглядача від Порошенка – Олега Гладковського: «Президент здійснював контроль через 1-го заступника Секретаря РНБО Олега Гладковського, який є давнім бізнес-партнером Порошенка та інститутським товаришем нардепа з БПП Ігоря Кононенка» [2]. Через *активні покликання*, які наводить автор матеріалу, читачі можуть перейти за ними і прочитати більш детально про дійових осіб корупційної схеми.

Також журналіст наводить інформацію від колег з *програми «Схеми»* і вміщує *активне покликання* на їхній матеріал на дотичну тему (читач співставляє факти про те, що троє фігурантів розслідування О. Гладковський, І. Кононенко та П. Порошенко купили вілли в Іспанії і стали таким чином не лише партнерами, друзями, але й сусідами).

Під цим розміщено *фото* О. Гладковського на підприємстві з таким промовистим підписом: «Бізнес-партнер президента Олег Гладковський (у центрі) контролює оборонно-промисловий сектор» [2].

У наступних абзацах Олександр Братушак *розповідає про ланцюжок зв'язків між посадовцями*, який призвів до корупційної схеми. Так, журналіст пов'язує появу Юрія Бровченка – заступника міністра економічного розвитку та торгівлі – із призначенням на посаду міністра

Степана Кубіва (активне посилення на цю особу). Автор подає інформацію про посади, які обіймав у різних структурах Ю. Бровченко.

Наводячи факти, журналіст оперує власними *анонімними джерелами*: «За джерелами "Української правди" в МЕРТ, у своїй діяльності Бровченко керується не стільки наказами свого безпосереднього начальника Кубіва, – скільки вказівками Гладковського» [2].

Автор робить *висновки*: «Насправді реструктуризація була необхідна лише задля того, щоб вивести негодних працівників та встановити повний контроль над департаментом» [2].

Також журналіст *використовує свідчення інших посадовців*, подає *активні покликання на їхні інтерв'ю*: «Плахута заявив про корупцію та тиск з боку лобістів "Укроборонпрому", яким в інтерв'ю "Громадському" назвав саме Бровченка» [2].

І знову *анонімні власні джерела*: «Ще в листопаді джерела "Економічної правди" повідомляли, що нового керівника департаменту хочуть призначити без відкритого та прозорого конкурсу» [2].

Факт переводу на іншу посаду ще одного фігуранта цієї справи – Андрія Тивончука – підтверджується *фотокопією офіційного листа* Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Далі автор ставить *питання*: «Чому цей департамент такий важливий?» [2] і відповідає на нього: «Бо через нього проходить "оборонна" документація на мільярди гривень. Зокрема, він відповідальний за координацію державного оборонного замовлення, виділення грошей з резервного фонду бюджету, реформування та розвиток оборонної промисловості країни» [2].

Пояснити складну систему зв'язків між департаментами Міністерства економічного розвитку і торгівлі допомагає авторові підготовлена *інфографіка*. Нижче йде текстівка, в якій *роз'яснюється* процес надходження фінансів із держбюджету України до

Укроборонпрому, тобто журналіст адаптує механізм перебігу державних коштів для читача, щоб було всім зрозуміло. Також наводиться *фактаж із покликанням на дані Укроборонпрому* про обсяг державного оборонного замовлення.

Редакція використовує *шрифтові виділення найбільш важливих тез*. Наприклад, короткі важливі висновки автора розслідування набрано напівжирним шрифтом: **«Ретельність перевірки документації ДОЗ залежить від того, яка людина очолює департамент МЕРТ. Принциповий чиновник може завернути сумнівний документ, залежний – виконає вказівку кураторів надавати "зелене світло" Також МЕРТ веде закритий реєстр виробників продукції оборонного призначення – тобто реєстр виконавців ДОЗ. Чи потрапить те чи інше підприємство до цього реєстру, залежить він працівників МЕРТ.**

Останні кадрові зміни спрямовані на те, щоб **уся вертикаль оборонних замовлень** була під контролем партнерів Порошенка та Гладковського» [2].

Такий прийом оформлення тексту привертає увагу і сприяє кращому запам'ятовуванню основних моментів публікації.

Автор порушує ще одне *питання*: «Чи розставляли вони своїх людей для того, щоб система працювала більш ефективно?» [2]. Для відповіді використовуються *відкриті дані*, а саме *лист Кабінету міністрів України*, опублікований на офіційному сайті. Йдеться про держпрограму із реформування і розвитку ОПК-2020. Журналіст вивчив цей документ, взяв *коментарі* у компетентної людини (колишнього посадовця Віктора Плахути).

Далі для кращого розуміння функціонування державних структур розміщується ще одна *інфографіка* «Державна промислово-оборонна політика», після якої автор наводить свій короткий *висновок*: «"Укроборонпром" намагався пролобіювати свій варіант Програми. Проект цього таємного документу є у розпорядженні "Української

правди"» [2]. Тут ми знову бачимо покликання на *власні анонімні джерела інформації (таємний документ)*. Такий прийом активно використовується журналістами інтернет-видання «Українська правда».

Автор надає *можливість спростувати інформацію фігурантам розслідування*. Він звертається за *коментарем* до гендиректора «Укроборонпрому» Р. Романова: «23 листопада після засідання парламентського комітету з питань нацбезпеки та оборони гендиректор "Укроборонпрому" Роман Романов у розмові з УП заперечив інформацію, що в проєкті Програми від "Укроборонпрому" фігурує сума на рівні 170 мільярдів» [2]. Далі – цитата чиновника.

О. Братушак наводить у тексті *позицію невідомих експертів*, що, на нашу думку, дещо знижує довіру до публікації: «За оцінками експертів, з якими поспілкувався журналіст УП, до 30% закладених в Програму коштів можуть бути "використані неефективно" – тобто фактично вкрадені. І однією з головних причин цього є гриф таємності на документі, доступ до якого матимуть лише перевірені командою Порошенка-Гладковського люди» [2].

Так само журналіст звертається до депутатів профільного комітету Верховної Ради і *наводить коментар «одного з членів цього комітету від "Народного фронту", який розповів, що побачив у Програмі нереальні плани – зокрема, будівництво легкого вертольоту»* [2].

На основі *коментаря неназваного депутата журналіст робить сміливий висновок про весь комітет*: «Тож у Раді наполягатимуть, що Програма може бути затверджена лише після розгляду на комітеті. Але комітет знаходиться під контролем Пашинського» [2]. На нашу думку, *використання анонімних джерел призводить до маніпулятивних і суб'єктивних висновків*. Тут немає балансу думок.

Розповідаючи про ще кількох осіб з сектору нацбезпеки та оборони, журналіст *звертається за коментарями до офіційних осіб* і наводить їх: «Він обіймав дві посади, – каже "Українській правді" віце-спікер ВР

Оксана Сироїд. – Як голова Наглядової ради Пашинський просував інтереси концерну. А як голова парламентського комітету, він повинен був контролювати "Укроборонпром". Як може лисиця контролювати свого хвоста?...» [2]. Це, на нашу думку, *підвищує довіру до публікації*.

Журналіст наводить і *пряму мову тих, кого звинувачує*: «На закиди про зловживання у діяльності концерну Пашинський відповів під час засідання комітету 23 листопада: – Знаєте, чому відомо про багато фактів зловживання? Тому що ми почали з цим боротися. Почали порушувати справи, отримувати ухвали судів. До 2014-го року хоч хтось подібне чув? Так, там крадуть, на жаль. І ми з цим боремось, боролися і будемо боротися» [2].

О. Братушак згадує очільника концерну Романа Романова, наводить *інформацію про нього з відритих джерел* (через активне покликання на сайт «Укроборонпрому»): «Адже концерн очолює, знову-таки – людина Порошенка-Гладковського, Роман Романов. Фізик-педагог за освітою, до свого призначення в "Укроборонпром" Романов був дилером корпорації "Богдан" у Херсонській області, а під час президентських виборів 2014-го очолював штаб Порошенка в області» [2].

Журналіст підготував *власний висновок* про схеми впливу найвищих посадовців на концерт і подав його у вигляді *інфографіки*. Такий прикінцевий висновок першої частини розслідування є цілком прийнятним.

За методикою підготовки журналістського розслідування після викладу основного матеріалу автор надає право на відповідь тим, кого критикує, про кого пише в публікації: «"Українська правда" звернулася до фігурантів цього матеріалу за коментарями. На жаль, Олег Гладковський, Юрій Бровченко та Андрій Тивончук не знайшли для цього часу. Поки що відгукнувся лише керівник "Укроборонпрому", який пообіцяв докладно відповісти на запитання після повернення з відрядження. "Українська правда" продовжує розслідування діяльності

структур, пов'язаних з оборонними держзамовленнями та Програмою реформування ОПК» [2].

Тобто можливість *генерального інтерв'ю* фігурантам розслідування була надана, про що й сказав журналіст.

Публікація завершується обіцянкою продовжити розслідування. Наступна частина вийшла через півтора місяця, 16 січня 2017 року (43 357 переглядів) під заголовком «Війна і бізнес. Укроборонпром та його золотий менеджер. Частина 2».

2.2. «Херсонський виконком створив “варто-поліцію”?» (сайт «Депутати Херсонські»)

Офіційних даних про регіональний ресурс «Депутати Херсонські» небагато. У розділі «про нас» йдеться про те, що на «сайті публікується інформація про депутатів та кандидатів у депутати у виборчих округах 182,183,184,185,186, а також тих, хто йшов чи йде у партійних списках. Використовується не цензурована інформація, яка міститься у відкритих джерелах» [8]. Остання теза говорить про намагання редакції користуватися відкритими джерелами, що не підлягають цензурі, тобто доносити неупереджену інформацію, говорити правду своїм читачам.

Публікація «*Херсонський виконком створив “варто-поліцію”?*» за жанром журналістське розслідування. Дата публікації: 16.04.2020 р., автор – admin. Даних про кількість переглядів немає.

Відкривається матеріал *фотографією*, на які зображено групу чоловіків в однаковій формі. Чоловіки перебували в коридорі Херсонської міської ради (про це свідчить інтер'єр). Фото – оригінальне, зроблене редакцією сайту «Депутати Херсонські».

Інформаційним приводом журналістського розслідування стала легалізація в Херсоні підрозділу «рішенням виконавчого комітету Херсонської міської ради №166 від 16 квітня 2020 року під час оголошеного в Україні карантину через коронавірус COVID-19» [34]. Цей

перший абзац є лідом і містить *активне покликання на документ* – рішення міськради Херсона.

Автор наводить порядок денний засідання сесії Херсонської міської ради: «1. Про закупівлю енергосервісу та затвердження базових рівнів споживання теплової енергії (доповідає Ніконов) 2. Про участь у здійсненні контролю за виконанням вимог карантину (доповідає Щербина) 3. Про обмежувальні заходи на період Великодня та поминальних днів в місті Херсоні (доповідає Щербина) 4. Про затвердження лімітів споживання енергоносіїв по виконавчому комітету Херсонської міської ради на 2020 рік (доповідає Щербина) 5. Про визначення відповідального за підготовку та відкриття пляжу “Південний” у літній сезон 2020 року (доповідає Чушак) 6. Про попередній розгляд проекту рішення міської ради про внесення змін до Програми розвитку дорожнього господарства в місті Херсоні на 2020 – 2024 роки (доповідає Молнар)» [34].

Припускаємо, що автор наводить порядок денний для того, щоб читачі переконалися у відсутності питання про легалізацію «дивного» підрозділу.

Також автор подає *активне посилання на запис трансляції засідання* виконавчого комітету. Це має надати тексту більшої достовірності.

У наступних абзацах передано діалог депутатів на предмет виділення «**ще додатково 40 осіб** на здійснення заходів щодо складання протоколів по статті 44» [34]. *Ключові слова* у тексті виділено *напівжирним шрифтом* для привернення уваги аудиторії.

Автор наводить *дослівні цитати депутатів*, що підвищує довіру до публікації. На нашу думку, *цитати не редагувалися, щоб показати низьку культуру володіння українською мовою* херсонських чиновників.

«З цього приводу висловила Мазур: “Владімір Васільєвіч, я прошу виключити з цього переліку інспекцію з контролю за благоустроєм. На сьогодні в місті три інспектори, вони складають

протоколи з благоустрою по 152-й статті. Якщо зараз ми їм дамо повноваження ще по карантину, вони не встигнуть тоді слідкувати...”

“Та ми ж не навантажуюмо!” – перервав репліку Мазур Миколаєнко. “Ми даєм право. Пра-во. Ми не ставим завдання.”

“То їсть ми як по благоустрою складали першочергово, так ми...”

“... просто даємо право складати ці протоколи!” – підсумував Миколаєнко. “На випадку, якщо там буде надзвичайна ситуація і нам потрібно буде залучати цих людей!”» [34].

Після висновку – одноголосного «за» – автор озвучує *питання*: «Хто ж ці “додатково 40 осіб”?» [34].

Далі журналіст *висловлює припущення*: «Найвірогідніше, що це ті ж самі особи, яких намагались легалізувати шляхом створення “Муніципальної варти”, “Муніципальної поліції” – хлопці спортивної статури, яких можна зустріти на мітингах чи під час сесій Херсонської міської ради» [34]. Наступний текст – перевірка цієї гіпотези.

Автор перераховує прізвища херсонських чиновників, які лобювали питання муніципальної варти з активними покликаннями. Перехід за цими покликаннями дає змогу читачам дізнатися детальніше про посадовців.

Журналіст нагадує про те, які суперечки викликало прийняття «проекту рішення по створенню “Муніципальної поліції” від 2018 року» [34]. Резюмує: «Проголосувати проект створення “Муніципальної варти” (за основу) вдалось з п’ятої спроби завдяки ініціативі депутатки Мазур в жовтні 2017 року, Миколаєнко тоді навіть вилаявся в мікрофон» [34]. У тексті наведено *активне покликання на документ проекту*.

Також *ключові цитати винесено в окремий кольоровий блок* для привернення уваги.

На підтвердження тези про те, що голосування провалювалося кілька разів, наводиться *скрін* електронної сторінки сайту Херсонської

міської ради з переліком рішень про муніципальну варту. Наведення документів підвищує довіру до публікації.

Журналіст наводить прізвищ цих 40 осіб, які взято з *додатку рішення* виконкому.

Аналізуючи цей список, автор робить висновок, що «більшість зазначених у ньому – чиновники різноманітних рівнів. Але чи не буде цей перелік в подальшому розширено?» [34]. Висновок і *нове питання*, винесене в заголовок смислового блоку: «Які санкції передбачає стаття 44?» [34].

Відповідаючи на це питання, автор покликається на низку законодавчих документів і робить висновок: «Тобто, три інспектори, працівники управління споживчого ринку та ці 40 осіб з переліку, опублікованому на сайті, зможуть скласти адміністративний протокол і на підставі нього вже офіційно, через відповідну комісію Херсонської міської ради, оштрафувати будь-кого з херсонців на суму від 17 000 до 34 000 гривень, а посадову особу (наприклад, директора ТОВ чи ПП, яке надає послуги під час карантину) – від 34 000 гривень до 170 000 гривень. Рішення комісії може бути оскаржено в суді» [34].

І останнє речення є нагадуванням читачами: «Жодних прав накладати штраф і отримувати його з фізичних чи посадових осіб на місці готівкою законом не передбачено» [34]. Воно виділено червоним шрифтом.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження ми дійшли таких висновків.

Українськими та зарубіжними дослідниками в галузі соціальних комунікацій природа журналістського розслідування вивчена достатньо повно. Базовими книгами на сьогодні з журналістського розслідування є навчальний посібник доцента Київського Шевченкового університету Олександра Глушка «Журналістське розслідування: історія, теорія, практика» (2006), «Розслідувальна журналістика» (2002) визнаного московського журналістикознавця Олександра Тертичного та петербурзької дослідниці Юлії Шум «Журналистское расследование: от теории к практике» (2002). Етичний аспект зазначеної проблеми проаналізовано в колективній праці Валерія Іванова та Володимира Сердюка «Журналістська етика».

Неоціненним джерелом сучасних розслідувальних технік для журналіста-початківця є передусім онлайн-курси, тренінгові програми, записи уроків з журналістського розслідування від відомих і успішних практиків. Одним із найпопулярніших є онлайн-курс з основ журналістського розслідування на спеціалізованому інтернет-виданні для медійників «Детектормедіа» (розділ «Відеотека») [12].

Розслідування як жанр виникло й розвивалося в кожній країні по-різному, в різний час і спосіб. Наприклад, у Сполучених штатах Америки, де теорія журналістики є однією з найбільш розроблених у світі, в силу того, що там виникли перші потужні медійні комплекси, журналістське розслідування як жанр почало формуватися вже наприкінці XIX століття. Саме американські журналісти газети «Вашінгтон Пост» в середині 70-их рр. XX ст. Боб Вудворд і Карл Бернстайн провели розслідування, що увійшло в історію як Вотергейтський скандал. Його результатом стала

єдина в історії США добровільна відставка Президента країни Річарда Ніксона, а преса завдяки роботі американських розслідувачів набула статусу «четвертої влади».

В Україні елементи розслідування фіксують в аналітичній публіцистиці кінця XIX – початку XX ст. (статті Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Михайла Павлика та інших про свободу слова, зубожіння села, соціальні конфлікти). У радянських ЗМІ журналістського розслідування як жанру не існувало. В умовах тоталітаризму й жорсткого придушення свободи слова, цензури дозволено було писати лише про «окремі недоліки» – бюрократію чиновників, пияцтво, неробство, сфабриковані справи про т. зв. націоналістів тощо. Саме поняття «журналістське розслідування» в теорії української журналістики існувало, але позначало лише метод вивчення фактів дійсності.

Після 1991 р. зі здобуттям Україною незалежності і свободи слова поступово з'являються публікації, телевізійні програми в жанрі журналістського розслідування. Це «Закрита зона» з Володимиром Ар'євим (5 канал), проєкти Ольги Герасим'юк «Проти ночі», «Версії Ольги Герасим'юк», «Без табу» (1+1), резонансні політичні розслідування першого українського інтернет-видання «Українська правда».

Останнє десятиліття спостерігаємо бум телевізійних журналістських розслідувань, фіксуємо чимало його жанрових різновидів: «Правила життя» (СТБ) – соціальні розслідування, захист прав українського споживача; «Аферисти в мережах» (Новий канал) – викриття шахраїв у дуже тонкій і екстремальній сфері – сфері кохання; «Жди мене. Україна» (Інтер) – соціальна передача для тих, хто хоче знайти своїх друзів, рідних, коханих в Україні або за межами держави; «Знак якості» (Інтер) – соціальні розслідування; автори програми дають практичні поради, як підвищити якість власного життя; «Знак оклику» (ТВі) – соціальні розслідування; «У пошуках істини» (МЕГА) – розслідування щодо певних історичних подій та особистостей; «Гроші»

(1+1) – журналістські розслідування корупції у сфері фінансів в Україні та світі; «Секретні матеріали» (1+1) – журналістські розслідування на актуальні теми, які раніше були під грифом «цілком таємно».

Нині майже кожен телеканал має свій проєкт. Це «Гроші» (1+1), «Слідство. Інфо» (до 2018 р. спільний проєкт UA : Першого Національного та «Громадського телебачення», сьогодні – власний проєкт на YouTube), «Схеми: корупція в деталях» (спільний проєкт Української служби Радіо Свобода та UA : Першого Національного), Bihus.Info (проєкт українського журналіста Дениса Бігуса на YouTube) тощо.

Сьогодні воно набуває нових форм і можливостей, пов'язаних із технологічною добою. Виділяють напрям – теоретичний та практичний, – який називається «комп'ютеризоване журналістське розслідування» («computer-assisted journalism investigation»).

Відмінності розвитку журналістського розслідування в різних країнах все ж не виключає спільних рис. Відтак ми можемо говорити про журналістського розслідування як жанр, що має власні специфічні риси і посідає чільне місце в системі журналістської жанрології.

За роботу дефініцію використовуємо таке визначення цього жанру: *Журналістське розслідування – жанр аналітичної журналістики, предметом якого є розкриття резонансного явища з обов'язковим гостовикривальним фактологічним викладом та переконливою аргументацією.*

Предметом журналістського розслідування є найбільш «кричуще» негативне явище (злочин): кримінал (убивства, крадіжки, зґвалтування тощо); корупція (в органах законодавчої, виконавчої, судової гілок влади тощо); незаконні бізнес-схеми тощо.

Мета журналістського розслідування: визначити «корінь зла»; виявити приховані причини негативного явища; покарати винуватців; викоринити це явище.

Питання, на які шукає відповідь журналіст-розслідувач: чому це сталося? як це сталося? (відповідь на це питання займає левову частку часу (в процесі роботи журналіста) і місця (в публікації); глибше досліджує питання хто?

Узагальнюючи праці дослідників з журналістського розслідування, можна визначити такі *специфічні ознаки жанру*: використання елементів усіх інформаційних жанрів (замітки, хроніки, інтерв'ю, репортажу); використання елементів аналітичних (статті, коментарю) та публіцистичних (нарис) жанрів; використання всього арсеналу емпіричних, теоретичних, художніх методів (інтерв'ю, спостереження, вивчення документів, аналіз, синтез, індукція, дедукція, гіпотетичний, історичний); подібність до детективу (композиційно напружений сюжет, прийоми роботи слідчого, метод зміни професії) журналістський твір будується за схемою детективу: напружений сюжет, інтрига; автор мовби веде читача за собою потаємними, часом ризикованими стежками розслідування здебільшого складних, гострих колізій, розкриваючи таким чином лабораторію своєї роботи); спорідненість з науковим дослідженням (скрупульозність вивчення фактів, зв'язків явищ); конфіденційність джерел; наочне відображення процесу розслідування.

Особистісні якості журналіста - один із найголовніших чинників для успішної роботи в жанрі журналістського розслідування. *До журналіста-розслідувальника висуваються такі вимоги*: бути компетентним у сфері, проблеми якої стали предметом розслідування; аналітичний склад розуму (вміння поєднувати логічно вмотивовані умовиводи й емоційно-образне осмислення фактів, подій, характерів, вчинків людей); критичність мислення (нічого не приймати «на віру»); володіння мовностилістичним інструментарієм для увиразнення і поглиблення думки; знати законодавчу базу країни, усталені порядки, норми, правила; особисті контакти і зв'язки; авторитет серед аудиторії та колег; виняткова працездатність і наполегливість; гуманізм, активна

громадянська позиція; мужність (трагічна доля Бориса Дерев'янка, Георгія Гонгадзе, Ігоря Александрова).

Аналізуючи технологію проведення журналістського розслідування на прикладі публікації *Олексія Братущака «Війна і бізнес. Як друзі Порошенка контролюють мільярдні замовлення Укроборонпрому»* (інтернет-видання «Українська правда») [2], ми дійшли таких висновків.

Загалом розслідування відповідає вимогам до такого типу публікацій. Темою є розкриття корупційної схеми на стратегічному державному підприємстві з постачання військової техніки – «Укроборонпром». Факти, які оприлюднює журналіст, високопосадовці намагалися приховати; тема розслідування торкається суспільства, оскільки із коштів платників податків фінансується армія, здійснюється модернізація військової техніки; ще один аргумент на користь актуальності теми – військові дії на Сході України тривають.

Матеріал має заголовок, який привертає увагу, оскільки містить ключові слова: влада і війна, друзі Порошенка, контроль, мільярдні замовлення, Укроборонпром. Заголовок для ще більшої привабливості розміщують на фоні фотографії президента Петра Порошенка з військовою технікою.

Структурно матеріал складається з двох частин. Перша розповідає про схеми впливу на Укроборонпром, друга присвячена особі його очільника Романа Романова. Кількість переглядів: частина перша - 109 844; частина друга - 43 357). Припускаємо, що перший матеріал привернув більше уваги, бо в ньому задіяні друзі Порошенка; другий присвячено одній особі, яка донедавна не була відомою загалу.

У ліді автор вводить читача в тему розслідування. Далі виділяє тематичний блок «Кадри», який власне і становить основний текст першої частини розслідування. На початку він досліджує *передісторію корупційного скандалу*. Через активні покликання, які розміщені протягом

всього матеріалу, читачі можуть перейти за ними і прочитати більш детально про дійових осіб корупційної схеми. Також журналіст наводить *інформацію від колег з програми «Схеми»* і подає *активне покликання* на їхній матеріал на дотичну тему.

У матеріалі лише *одне фото* – О. Гладковського – з таким промовистим підписом: «Бізнес-партнер президента Олег Гладковський (у центрі) контролює оборонно-промисловий сектор» [2]. У наступних абзацах Олександр Братушак *розповідає про ланцюжок зв'язків між посадовцями*, який призвів до корупційної схеми.

Наводячи факти, журналіст оперує власними *анонімними джерелами* (фіксуємо 4 таких випадки)

Автор робить власні *проміжні висновки*. Також журналіст *використовує свідчення інших посадовців*, подає *активні покликання на їхні інтерв'ю*:

О. Братушак використовує *документи*. Факт переводу на іншу посаду ще одного фігуранта цієї справи – Андрія Тивончука – підтверджується *фотокопією офіційного листа* Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Також наводиться *фактаж із покликанням на дані Укроборонпрому* про обсяг державного оборонного замовлення; наводиться *лист Кабінету міністрів України*, що опублікований на офіційному сайті; *інформація* про гендиректора Романа Романова з *офіційного сайту Укроборонпрому*).

За методикою розслідування журналіст *ставить питання*. Протягом матеріалу пролунало *два таких питання*, на які автор дає відповідь, розкриваючи ланцюжок корупції.

Журналіст *спілкується з компетентними людьми*, наводить *коментарі* (колишнього посадовця Віктора Плахути, гендиректора «Укроборонпрому» Романа Романова, віце-спікера ВРУ Оксани Сироїд). Це, на нашу думку, *підвищує довіру до публікації*. Журналіст наводить і *прямую мову тих, кого звинувачує* (наприклад, голови комітету ВРУ,

колишнього очільника Наглядової Ради Укроборонпрому Сергія Пашинського).

У тексті фіксуємо *покликання на власні анонімні джерела інформації (таємний документ, коментар одного з членів профільного комітету ВРУ від "Народного фронту")*, Такий прийом активно застосовується журналістами інтернет-видання «Українська правда». На нашу думку, *використання анонімних джерел призводить до дещо маніпулятивних і суб'єктивних висновків*. Тут немає балансу думок.

О. Братушак наводить у тексті *позицію невідомих експертів*, що, на нашу думку, дещо знижує довіру до публікації.

Пояснити складні для пересічного читача речі (складну систему зв'язків між департаментами Міністерства економічного розвитку і торгівлі; державну промислово-оборонна політику) допомагає *інфографіка*.

Редакція використовує *шрифтові виділення найбільш важливих тез*. Такий прийом оформлення тексту привертає увагу і сприяє кращому запам'ятовуванню основних моментів публікації.

Журналіст підготував власний висновок про схеми впливу найвищих посадовців на концерт і подав його у вигляді *інфографіки*. Такий прикінцевий висновок першої частини розслідування є цілком прийнятним. Також журналіст надав можливість генерального інтерв'ю фігурантам розслідування, проте вони відмовилися коментувати. Публікація завершується обіцянкою продовжити розслідування.

Аналіз публікації в жанрі журналістського розслідування на регіональному онлайн-ресурсі «Херсонський виконком створив "вартуполіцію"?» (сайт «Депутати Херсонські») засвідчив, що херсонські журналісти загалом дотримуються сучасної методики проведення розслідування.

Відкривається матеріал *фотографією*, на якій зображено групу чоловіків в однаковій формі. Чоловіки перебували в коридорі

Херсонської міської ради (про це свідчить інтер'єр). Фото – оригінальне, зроблене редакцією сайту «Депутати Херсонські».

Інформаційним приводом журналістського розслідування стало рішення виконкому міськради із легалізації в Херсоні «дивного» підрозділу зі значними повноваженнями. Тема є актуальною і важливою для херсонців. Редакція сайту «Депутати Херсонські» розслідує порушення процедури прийняття цього рішення, наводить фактаж і рекомендації херсонцям про законність стягнення штрафів представниками такого підрозділу.

Автор подає *активне посилання* на запис трансляції засідання виконавчого комітету, на прізвища дійових осіб (чиновників), на офіційні документи (проекти рішення, рішення). Це має надати тексту більшої достовірності.

Ключові слова у тексті виділено *напівжирним шрифтом* для привернення уваги аудиторії: виділено «ще **додатково 40 осіб** на здійснення заходів щодо складання протоколів по статті 44» [34].

Автор наводить *дослівні цитати депутатів*, що підвищує довіру до публікації. На нашу думку, *цитати не редагувалися, аби показати низьку культуру володіння українською мовою херсонських чиновників*.

Після висновку – одноголосного «за» – автор озвучує *питання*: «Хто ж ці “додатково 40 осіб”?» [34].

Далі журналіст *висловлює гіпотезу* і перевіряє її. Також *ключові цитати* винесено в *окремий кольоровий блок* для привернення уваги.

На підтвердження тези про те, що голосування провалювалося кілька разів, наводиться *скрін* електронної сторінки сайту Херсонської міської ради з переліком рішень про муніципальну варту. Наведення документів підвищує довіру до публікації.

Журналіст наводить прізвищ цих 40 осіб, які взято з *додатку рішення* виконкому. І останнє речення є застереження читачами: «Жодних прав накладати штраф і отримувати його з фізичних чи

посадових осіб на місці готівкою законом не передбачено» [34]. Воно *виділено червоним шрифтом*.

Як бачимо, загальна структура розслідування на всеукраїнському і регіональному онлайн-ресурсі подібна і відповідає вимогам до сучасної роботи журналіста-розслідувача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беата Бель, Олександр Бурмагін, Томаш Патора, Олег Хоменок. Посібник з журналістських розслідувань. Теорія та практика. Київ, 2013. 190 с.
2. Братушак О. Війна і бізнес. Як друзі Порошенка контролюють мільярдні замовлення Укроборонпрому. Частина 1. *Українська правда* : веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2016/12/1/7128509/>
3. Вайшенберг З. Новинна журналістика: навч. посібн. / за загал. ред. В. Ф. Іванова. Київ : Академія української преси, 2004. 262 с.
4. Василенко М. К. Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. 236 с.
5. Вотергейтський скандал. *Вікіпедія*: веб-сайт. – URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%80%D2%91%D0%B5%D0%B9%D1%82%D1%81%D1%8C%D0>
6. Глушко О. «Вищий пілотаж» журналістики “Вищий пілотаж” журналістики. *Електронна бібліотека Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка*: вебсайт. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1446>
7. Глушко О. Журналістське розслідування: історія, теорія, практика. 2-ге вид. Київ : Арістей, 2006. 142 с.
8. Депутати Херсонські. Про нас. *Deputat.ks*: веб-сайт. URL: <http://deputat.ks.ua/about/>
9. Еверет Д. Навчальний посібник репортера. Київ : IREX ПроМедіа, 1999.

10. Журналистское расследование. История метода и современная практика / Под общей ред. А. Д. Константинова. изд. втор., доп. Агентство журналистских расследований (АЖУР); С.Пб : «Издательский Дом "Нева"»; Москва : «ОЛМА-ПРЕСС», 2003. URL: <http://evartist.narod.ru/text14/53.htm>
11. Журналістика : словник-довідник / авт.-уклад. І. Л. Михайлин. Київ : Академвидав, 2013. 320 с.
12. Журналістське розслідування: основи. Онлайн-курс. *Детектор media*. Відеотека: вебсайт. URL: <https://video.detector.media/lessons/shho-take-zhurnalistske-rozsliduvannya-i15>
13. Журналістські розслідування – ознака вільного суспільства. *Українська гельсінська спілка з прав людини*: веб-сайт. URL: <https://helsinki.org.ua/2009/10/zhurnalistski-rozsliduvannya-oznaka-vilnoho-suspilstva/>
14. Іванов В. Ф., Сердюк В. Є. Журналістська етика / [передм. В. П. Мостового] : Підручник. Київ : Вища шк., 2006. 231 с.
15. Іващук А. Трансформація жанрів і проблема їхньої ідентифікації в теорії та журналістській практиці. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. № 27, Київ, 2013. – URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=17&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwilwPLsoKnpAhVIyKYKHc4vCCM4ChAWMAZ6BAgHEAE&url=http%3A%2F%2Fjrn1.nau.edu.ua%2Findex.php%2Fgo%2Farticle%2Fdownload%2F7955%2F9202&usg=AOvVaw0adMmPZ-81EFu2vroiUw1j>
16. Карпенко В. Журналістика : основи професійної комунікації. Київ : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2002. 238с.
17. Кецмур Б. Специфіка журналістського розслідування у друкованих ЗМІ. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2016.

- Випуск 41. С. 55-60. – URL:
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=10&ved=2ahUKEwjw6s_Vm6npAhUKzaYKHaPBDEcQFjAJegQIBBAV&url=http%3A%2F%2Fpublications.lnu.edu.ua%2Fbulletins%2Findex.php%2Fjournalism%2Farticle%2Fdownload%2F7373%2F7375&usg=AOvVaw3SQTfInIHnLVhGTsW68DMf
18. Ким М. Н. Жанры современной журналистики. С.Пб : Изд-во Михайлова В. А., 2004. 355 с.
  19. Кройчик Л. Е. Система журналистских жанров // Основы творческой деятельности журналиста: Учебник для студентов вузов по спец. «Журналистика» /Ред.-сост. С.Г.Корконосенко. С.Пб, 2000. 272 с.
  20. Метод и жанр : диалектика взаимодействия. *Методы журналистского творчества*. Москва : «Высшая школа», 1982. 168с.
  21. Михайлин І. Л. Основи журналістики : підручник. Вид. 3-е доп. і поліпш. Київ : ЦУЛ, 2002. 284 с.
  22. Мочарська Л. Розслідувальна публіцистика в Україні: становлення, мовностилістичні особливості. *Стиль і текст*. Випуск 14. 2013. С. 250-259. – URL:
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=18&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwilwPLsoKnpAhVIyKYKHc4vCCM4ChAWMAAd6BAgIEAE&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbu%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fsit_2013_14_30.pdf&usg=AOvVaw3lnNe3gbgRSyQhjQEHly7z
  23. Нікітіна Н. В. Специфіка журналістського розслідування: основи жанру й методу. Електронна бібліотека Інституту журналістики КНУ

- імені Тараса Шевченка: вебсайт. – URL:
<http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2326>
24. Паславський І. Журналістське розслідування. Публікація резонансна, але небездоганна. *Вісник Львів. ун-ту. Серія журн.* 2009. Вип. 32. С. 223–230.
  25. Піддубняк В. Г. Словник журналіста і видавця. Херсон : ХМД, 2005. 120 с.
  26. Сірачук С. Журналістське розслідування як метод збору інформації. Науковий блог Національний університет «Острозька академія» : веб-сайт. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2010/zhurnalistske-rozsliduvannya-yak-metod-zboru-informatsiji/>
  27. Словник журналіста : Терміни, мас-медіа, постаті / За заг. ред. Ю. М. Бідзілі. Ужгород : ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. 224 с.
  28. Тертычный А. А. Жанры периодической печати : учеб. пособ. Москва : Аспект Пресс, 2000. 312 с.
  29. Тертычный А. А. Расследовательская журналистика : Учебн. пособ. для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2002. 384 с.
  30. Українська правда. *Вікіпедія* : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0
  31. Уллмен Дж. Журналистские расследования: современные методы и техника. Москва, 1998.
  32. Ученова В. В. Метод и жанр: диалектика взаимодействия. *Методы журналистского творчества* / под ред. В. М. Горохова. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1982. С. 75-89.
  33. Фихтелиус Э. Десять заповедей журналистики / пер. со швед. В. Менжун. Москва, 1999. 129 с.
  34. Херсонський виконком створив “варто-поліцію”? *Deputat.kh*: веб-сайт. URL:

<http://deputat.ks.ua/%d1%85%d0%b5%d1%80%d1%81%d0%be%d0%bd%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0->

35. Шум Ю. Журналистское расследование: от теории к практике. Москва, 2002.